

Тема 6. Система зелених насаджень

Всі зелені насадження на території населених пунктів об'єднують в систему зелених насаджень, організація якої знаходиться у прямій залежності від планувальної структури міста і природних умов.

6.1. Принципи формування системи зелених насаджень

Фахівці виділяють три періоди формування системи озеленення, які принципово розділяються підходом до вирішення цього завдання. *Перший* з них почався з появою міст, а закінчився в ХІХ ст. Системи зелених насаджень цього періоду мали правильні геометричні форми (кільцеві, концентричні та ін.). *Другий період* формування системи зелених насаджень пов'язаний з виникненням великих промислових центрів і зародженням агломерацій (кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.). Нові планувальні рішення міст зажадали розробки систем озеленених насаджень у вигляді зелених поясів, зелених клинів, діаметрів та ін. Для цього періоду характерним є пошук оптимального співвідношення забудованої й озеленої території. Звертається увага на санітарно-гігієнічну, естетичну, рекреаційну роль зелених насаджень. У схеми генеральних планів міст починають включатися приміські зелені масиви. *Третій період* (друга половина ХХст.) відрізняється від попередніх комплексним підходом до проектування міста й прилеглої до нього території.

На формування системи зелених насаджень впливають відношення забудованих і відкритих міських територій; питома вага існуючих зелених насаджень, їх якість і місце в планувальній структурі міста; величина і дрібність окремих зелених ділянок; їх функціональна роль; ландшафтні особливості, транспортна й пішохідна доступність.

Важливе значення приділяється природно-кліматичним, санітарно-гігієнічним, ландшафтно-екологічним, фізико-географічним та іншим факторам. На формування і розвиток міських зелених насаджень впливають природні особливості даного району: клімат, рельєф, існуюча рослинність, ґрунт, наявність водойм, геологічні й гідрологічні умови. Немаловажне значення мають радіаційний, температурний, вітровий режими, кількість

атмосферних опадів, швидкість і напрямок вітру. У кожному конкретному випадку ступінь впливу різних факторів на прийоми озеленення різна. Особливе значення при цьому приділяється комплексній оцінці існуючого стану природного середовища.

Залежно від містобудівних і природних умов система озеленення міста може бути у вигляді рівномірно розкиданих по території міста зелених «плям»; декількох великих зелених масивів; водно-зеленого діаметра (система парків, бульварів, відкритих просторів уздовж ріки, що перетинає місто); однієї чи декількох смуг зелених насаджень, що простягаються уздовж забудови; озелених територій, що оточують окремі міські райони.

Система зелених насаджень міста повинна забезпечувати відносно рівномірне розміщення насаджень на сельбищних територіях, у житлових районах і мікрорайонах, у громадських і культурних центрах, у промислових і санітарно-захисних зонах.

6.2. Класифікація зелених насаджень

Великі міста відрізняються складною функціональною структурою озелених територій.

Зелені насадження класифікують за територіальною (міські (селищні), заміські (позаселищні), насадження в межах приміської зони) і функціональною ознакою (насадження загального користування; насадження обмеженого користування; насадження спеціального призначення).

До складу перерахованих груп можуть входити різні за функціональним призначенням види зелених насаджень.

Насадження загального користування – міські парки, парки культури й відпочинку, районні парки, сади житлових районів і при групах житлових будинків, сквери, бульвари, набережні, лісопарки, лугопарки, гідропарки.

Насадження обмеженого користування – на житлових територіях (індивідуальна, приватна власність), на ділянках шкіл, дитячих установ, громадських будинків, спортивних споруд, установ охорони здоров'я, промислових підприємств.

Таблиця 6.1 – Структура системи озеленення міст

Види насаджень за територіальною ознакою	Загального користування	Обмеженого користування	Спеціального призначення
1	2	3	4
Внутриміські насадження: на сільбищних територіях	Міські й районні парки, сади житлових районів, мікрорайонів, сквери, бульвари, набережні	На жилих територіях: на ділянках шкіл, дитячих установ, громадських будинків, спортивних споруд, лікувальних установ	На вулицях, ботанічні сади, зоопарки, території виставок
Позасельбищні території	Міські лісопарки та лугопарки	Озеленені міста на промислових підприємствах	Насадження кладовищ, крематоріїв, заказників та інші комунальні господарства, території складів

Продовження табл. 6.1

1	2	3	4
Насадження в межах приміської зони	Заміські парки, лісопарки, зони масового відпочинку, ліси	На територіях установ заміського відпочинку, приміські населені пункти, плодові сади	Санітарно-захисні водохоронні зони на смугах залізничних і автомобільних доріг; місто-захисні; пило-захисні; плодові сади; місця історичних подій

Насадження спеціального призначення – на вулицях (шумозахисні, вітрозахисні, газозахисні, димозахисні та ін.), у санітарно-захисних зонах, охоронних зонах, на територіях ботанічних і зоологічних садів, виставок, розплідників, квіткових господарств та ін.

Оптимальні відстані від житла до різних категорій міських насаджень залежать від призначення тієї або іншої категорії. Встановлюючи оптимальну доступність для різних категорій насаджень, враховують час, затрачений на дорогу при пересуванні пішки й на транспорті. Нормами передбачені наступні радіуси доступності, км: парк: міський – 2,0-3,0; районний – 1,5-2,0; сад житлового району – 1,0-1,5; сад мікрорайону, міжмагістральні території – 0,3-0,5.

Таблиця 6.2 – Система озелених просторів великого міста

Таблиця 6.2 – Система озелених просторів великого міста

Види озеленення території для масового відпочинку	Види відпочинку	Зони впливу озеленої території			
		Житловий район (10-15 хв.)	Міський район (20-30 хв.)	Місто (30 хв. на транспорті)	Група населених міст
Багатофункціональні парки (сади, сквери)	Фізкультура, спорт, гри, атракціони, видовищний відпочинок	ПКВ, Дітячий парк	Спортивний парк, Парк ігор, Парк видовищ, Парк атракціонів	ЦПКВ, Центральний дитячий парк, Спортивний видовищний парк	Спортивно-видовищний комплекс, Спеціалізований спортивний парк, Парк ігор, Парк видовищ, Парк атракціонів
Спеціалізовані парки (сади, сквери)	Знайомство і вивчення			Парк-виставка, Зоопарк, Ботанічний сад, Парк-пам'ятник архітектури, Парк-пам'ятник природи	Виставочний комплекс, Ярмарок, Зоопарк, Ботанічний сад, Парк-пам'ятник архітектури, Етнографічний парк, Національний парк
Озеленені зв'язки	Склад пейзажу, прогулянок, рух пішки, рух на транспорті		Парк тихого відпочинку і прогулянок, Літній сад, Бульвар	Велодоріжка, лижний маршрут	Маршрут прогулянок, вело доріжка, лижний маршрут, парквей

Ступінь озеленення міста визначається кількістю і станом зелених насаджень загального користування.

Будь-який об'єкт міських зелених насаджень незалежно від специфічних функцій є складовою частиною єдиної системи озеленення міста.

6.3. Нормування і розміщення зелених насаджень

Норма озеленення – площа насаджень в м², що приходить на 1 жителя.

Таблиця 6.3 – Норми насаджень на одного жителя в містах різного розміру, м²

Таблиця 6.3 – Норми насаджень на одного жителя в містах різного розміру, м²

Категорія насаджень	Міста		
	великі	середні	малі
Загальноміські парки, сади, сквери	5	4	7
Районні парки, сади, сквери	7	5	–
Сади мікрорайонів та міжквартальні	5	5	5
Насадження стадіонів	2,6	2,6	2,8
Насадження на вулицях	5	4	3
<i>Всього насаджень загального використання</i>	<i>24,6</i>	<i>20,6</i>	<i>17,8</i>
Насадження на ділянках:			
Дитячі садки	1,2	1,2	1,2
Ясла	0,75	0,75	0,75
Школи	3,3	3,3	3,3
Вищі навчальні заклади	0,34	0,34	–
Технікуми	0,24	0,24	0,24
Професійно-технічні заклади	0,34	0,34	0,34
Лікувальні установи	0,24	0,24	0,24
Культурно-освітні установи	0,79	0,79	0,79
Насадження житлових мікрорайонів і кварталів: при 12 м ² житлової площі на людину	20,3	22,8	27,8
Насадження на територіях промислових підприємств	8	8	8
<i>Всього насаджень обмеженого користування:</i>			
<i>при 12 м² житлової площі на людину</i>	<i>36,5</i>	<i>39,0</i>	<i>43,46</i>
<i>при 15 м² житлової площі на людину</i>	<i>40,9</i>	<i>43,3</i>	<i>48,25</i>
Насадження санітарно-захисних зон	7	7	7
Насадження на територіях кладовищ	0,77	0,77	0,77
Інші міські насадження	5	5	5
<i>Всього насаджень спеціального призначення</i>	<i>12,77</i>	<i>12,77</i>	<i>12,77</i>
<i>Всього по місту:</i>			
<i>при 12 м² житлової площі на людину</i>	<i>78,8</i>	<i>79,4</i>	<i>74,0</i>
<i>при 15 м² житлової площі на людину</i>	<i>78,3</i>	<i>76,7</i>	<i>78,8</i>
Лісопарки (поза містом)	150-200	70-100	50-75

Нормування зелених насаджень здійснюється залежно від кліматичних умов, розміру міста, його призначення (адміністративний центр, промисловий, науковий, культурний центр, курорт), щільності забудови, існуючого архітектурно-планувального рішення міста.

Зелені насадження загального використання слід розташовувати рівномірно по всій сельбищній території, концентруючи їх біля громадських центрів, спортивних комплексів.

У жилому районі до складу зелених насаджень належать і насадження загального використання і насадження обмеженого використання, а також спеціальні насадження. Якщо відсутня одна з цих складових, то її компенсують за рахунок збільшення площі інших видів зелених насаджень,

щоб зеленими насадженнями було зайнято не менше 50% всієї площі житлового району.

У загальному балансі території парків, садів, скверів не менше ніж 70% загальної площі території займають безпосередньо зелені насадження.

При реконструкції і озелененні районів, які склалися історично, розрахункові показники зелених насаджень загального користування приймають для великих міст – 16-18%, для середніх – 14-16;%.

6.4. Приклади озеленення міст України

Норми, рекомендації, методичні розробки щодо проектування, розвитку зелених насаджень в містах надають істотну допомогу фахівцям, але в кожному випадку їм доводиться вирішувати конкретне завдання, виходячи із специфіки тільки даного міста.

Система зелених насаджень міст України формувалася поступово. До неї входили як штучно створені природні елементи, так і природні.

Характерним прикладом організації системи озеленення найбільших міст можуть служити зелені зони Києва, Харкова та ін. Погіршується екологічний стан багатьох центральних парків. У зв'язку з цим назріла необхідність глибоко продуманої реконструкції на основі нової планувальної структури, яка б давала змогу регламентувати потік рекреантів, поліпшити поліфункціональну структуру відпочинку й передбачити заходи для збереження зелених насаджень.

Тема 7. Об'єкти озеленення міста

7.1. Основні елементи системи зелених територій міста

Залежно від містобудівних і природних умов, що склалися система озеленення набуває вигляду, що належить конкретному місту з використанням необхідних в даному випадку компонентів. При цьому елементи системи озеленення несуть не тільки функції, які характерні для них, але й виконують інші.

Для системи озеленення в містах виділяють чотири групи спеціалізованих парків:

- для масових видів дозвілля з великим коефіцієнтом переважання всіх вікових груп (парки для відпочинку на воді, для лижних прогулянок);
- для видів дозвілля з переважанням окремих соціально-демографічних груп (ігрові парки, парки відпочинку, спортивні парки);
- для унікальних видів відпочинку і розваг (видовищні спортивні парки, зоопарки, тематичні парки, парки атракціонів, ботанічні сади, фестивальні парки, етнографічні парки та ін.);
- для видів дозвілля з малим коефіцієнтом передбачення (парки-клуби «по зацікавленості» – тенісистів, рибалок, гольф-клубів).

7.2. Зелені насадження загального користування

Система озелених територій загального користування міста включає парки, сади, сквери, бульвари, насадження на вулицях, при адміністративних і громадських установах. Кожна з перерахованих категорій насаджень характеризується певними функціональними і містобудівними ознаками.

Парки

Парк – це велика територія (від 10 га), на якій існуючі природні умови (насадження, водойми, рельєф) реконструйовані із застосуванням різних прийомів ландшафтної архітектури, зеленого будівництва й інженерного благоустрою. Парк являє собою самостійний архітектурно-організаційний

комплекс, де створена сприятливе в гігієнічному і естетичному відношенні середовище для відпочинку населення.

Існує кілька типів парків: парк культури і відпочинку, спортивний парк, парк розваг, міський парк, дитячий парк, меморіальний парк, парк-виставка, ботанічний парк, зоологічний парк, лісопарк, гідропарк, лугопарк, зони масового відпочинку, парк-заповідник.

Крім перерахованих вище парків у деяких регіонах можуть створюватися історичні парки з історичними пам'ятниками ландшафтної архітектури, що збереглися, і відреставрованими історичними будинками; етнографічні парки, призначені для демонстрації унікальних зразків житлових, побутових та інших споруд минулого в умовах природного ландшафту; національні парки, що поєднують функції заповідників і лісопарків.

Міські сади і сквери

Міський сад – зелений масив, розташований у житловому районі, за розмірами менше парку. Сад призначений для відпочинку населення прилягаючих кварталів. У ньому можуть розміщуватися споруди і майданчики для ігор, розваги.

За характером використання території міські сади можна поділити на дві групи: сади, призначені для прогулянок і спокійного відпочинку, з невеликою кількістю споруд; сади, в яких побудовані кінотеатри, майданчики для ігор. Число і призначення споруд у садах залежить від займаної площі.

Сквери – невеликі озеленені ділянки на площі чи вулиці, використовувані для короткочасного відпочинку, декоративних цілей і транзиту пішоходів.

Призначення скверів може бути різним. Площа скверу не перевищує 2 га, але іноді вона може досягати значних розмірів. Під насадження в сквері рекомендується відводити 65-75% території, під доріжки і майданчики – 23-32%, під квітники і декоративні споруди – 2-3%.

Бульвари. Насадження на міських вулицях

Бульвар – озеленена смуга уздовж проїзної частини вулиці чи набережної. Служить для пішохідного руху і короткочасного відпочинку. Іноді бульвари мають значну довжину і велику площу. Звичайно на бульварах розміщують небагато споруд, іноді встановлюють пам'ятники і декоративну скульптуру. При плануванні бульварів мають дотримуватися наступних вимог: територію бульвару ізолюють від вулиць щільними смугами насаджень; на бульварі створюють затінені й освітлені сонцем алеї і майданчики; між деревами залишають інтервали, що забезпечують вертикальне провітрювання.

Зелені насадження на міських вулицях можуть виконувати наступні функції: захисні, гігієнічні, психологічного впливу, оптичного впливу, орієнтації в умовах суміжних перетинань вулиць і майданів.

На вибір типу озеленення конкретної вулиці впливають наступні параметри: кліматичні умови, система озеленення району, інтенсивність руху транспорту і його види, інтенсивність пішохідного руху, ширина вулиці, призначення будинків, необхідність затінення тротуарів і будинків.

7.3. Зелені насадження обмеженого користування

Насадження при адміністративних і громадських будинках – це озеленені ділянки, що є місцем короткочасного відпочинку і чекання, а також важливим елементом архітектурного рішення.

Насадження на території шкіл, технікумів, вищих навчальних закладів являють собою озеленені ділянки, які використовуються для занять фізкультурою, ігор, відпочинку, а також спеціальних занять на відкритому повітрі.

Насадження при дитячих садах і яслах – різноманітні посадки з метою ізоляції ділянки від прилягаючих територій створення затіненних і відкритих просторів для ігор дітей, занять фізкультурою і спортом.

Насадження житлових мікрорайонів і кварталів, забудованих багатоквартирними будинками, – внутріквартальні сади, а також різноманітні

посадки навколо житлових будинків, призначені для поліпшення санітарно-гігієнічних умов і створення місць для відпочинку і занять фізкультурою.

Насадження при науково-дослідних установах – це озеленена ділянка для прогулянок, відпочинку і спеціальних процедур.

Насадження при промислових підприємствах – посадки, призначені для організації місць відпочинку робітників і службовців, а також їх захисту від несприятливого впливу даного виробництва (пил, шум, дим).

Насадження при житлових будинках у районах садибної забудови – це озеленена ділянка з декоративними, плодово-ягідними й овочевими культурами, на якій розміщуються господарські будівлі й майданчики.

Парк чи сад при санаторії, будинку відпочинку, дитячому оздоровчому таборі – зелений масив поза міською забудовою, створений для відпочинку і занять фізкультурою, проведення лікувальних процедур і різних заходів.

7.4. Насадження спеціального призначення

Захисні зони при промислових підприємствах – посадки на території між підприємством і житловою забудовою, що зменшує несприятливий вплив даного виробництва на прилягаючі райони населеного пункту.

Захисні зони від несприятливих природних явищ – посадки для захисту населеного пункту чи окремих районів від вітрів, сніжних і піщаних заметів.

Водоохоронні зони – посадки по берегах озер, ставків, водоймищ, рік, створювані для зменшення випару води і захисту водойм від забруднення.

Протипожежні насадження – посадки навколо складів пального та інших небезпечних у пожежному відношенні об'єктів, що служать перешкодою для поширення вогню при пожежі.

Насадження захисно-меліоративного призначення – призначені для зміцнення берегів, укосів, ліквідації зсувних явищ, припинення яругоутворення й осушення дуже зволжених територій.

Насадження уздовж автомобільних і залізничних доріг – посадки для захисту полотна дороги від сніжних і піщаних заметів, а також для формування ландшафту прилягаючих до доріг територій.

Насадження на кладовищах – для декоративного оформлення і благоустрою території.

Розплідник і квіткові господарства – території призначені для вирощування декоративних рослин у відкритому ґрунті, парниках і оранжереях.

Усі перераховані категорії зелених насаджень, зв'язані між собою в єдине ціле і складають систему зелених насаджень міста.